

Правапіс суфіксаў дзеепрыметнікаў залежнага стану прошлага часу

Вучэбныя заняткі па беларускай мове ў VII класе

В. В. Саўчук,
настаўнік беларускай мовы і літаратуры
вышэйшай катэгорыі
гімназіі № 2 г. Пінска

Навучальная мэта ўрока: мяркуецца, што да заканчэння ўрока вучні будуць:

- ведаць правапіс суфіксаў дзеепрыметнікаў залежнага стану прошлага часу -н-, -ен-, -ан-, -т-;
- умець тлумачыць утварэнне дзеепрыметнікаў залежнага стану прошлага часу, правільна ўтвараць і ўжываць іх ва ўласным маўленні.

Развіццёвая мэта:

- садзейнічаць развіццю мысленчых і творчых здольнасцей вучняў, іх звязнага маўлення.

Выхаваўчая мэта:

- садзейнічаць развіццю камунікатыўных уменняў праз вучэбны дыялог і работу ў групах.

Тып урока: урок вывучэння новага матэрыялу

Абсталяванне: Беларуская мова: вучэбны дапаможнік для 7 кл. агульнаадукац. шк. з бел. і рус. мовамі навучання/ Г.М.Валочка, С.А.Язерская.-Мн., 2015, прэзентацыя па тэме, карткі з заданнямі для групавой, індывідуальнай работы, афіша, флаеры, падабайкі, падстаўкі з каляровымі карткамі, мікраскоп, відэазварот ад прафесара Бубліка.

Формы работы: фронтальная, групавая, індывідуальная.

Удзельнікі: кіраўнік лабараторыі (настаўнік), старшыя лабаранты, лабаранты.

Ход урока

I. Арганізацыя пачатку ўрока

Да пачатку ўрока вучні атрымліваюць рознакаляровыя флаеры і размяшчаюцца па групах у адпаведнасці з колерам на падстаўках.

Настаўнік (кіраўнік лабараторыі) дэманструе афішу “Творчая лабараторыя адкрыццяў”.

Кіраўнік лабараторыі: Добры дзень, сядайце! Сёння я вас запрашаю на незвычайны ўрок, бо і я – незвычайны настаўнік. Увага на экран!

II. Матывацыя вучэбнай дзейнасці

Відэазварот прафесара Бубліка (з лабараторыі):

- Прывітанне, сябры! Вы мяне пазналі?! Канешне, гэта я –ваш прафесар Бублік! Сёння вы будзеце ўдзельнікамі творчай лабараторыі адкрыццяў, якая спецыялізуецца ў галіне мовазнаўства. Я чуў, што вы дасягнулі пэўных поспехаў падчас даследаванняў па тэме “Дзеепрыметнік”, таму прапаную працягваць вывучэнне гэтай важнай тэмы. А дапамагаць вам будзе мая калега Вольга Віктараўна. Плёну ў працы!

Кіраўнік лабараторыі:

- Я, Вольга Віктараўна, з’яўляюся малодшым навуковым супрацоўнікам лабараторыі прафесара Бубліка. Сёння я буду кіраўніком вашай творчай лабараторыі адкрыццяў, вы ўсе з’яўляецеся ўдзельнікамі лабараторыі – лабарантамі, а ў кожнай групе павінен быць старшы лабарант(*выбіраецца загадзя*), які кіруе дзейнасцю ўсёй групы. Каб наша дзейнасць была эфектыўнай, давайце пазнаёмімся з правіламі работы ў групах, якія напісаны на адваротным баку флаера (зачытваюцца).

Правілы:

1. Паважай свайго таварыша!

2. Умей кожнага выслухаць!

3. Не згодны – прапануй!

– Прымаеце гэтыя правілы? Малайцы!

Шчыра кажучы, мы ўсе любім збіраць лайкі-падабайкі. Сёння падчас працы ва ўсіх будзе такая магчымасць. Падабайку можа атрымаць як уся група, так і кожны лабарант індывідуальна.

Усе заданні, падрыхтаваныя прафесарам, мы павінны выканаць за ўрок. Жадаю вам і сабе поспехаў.

Адкрываем сшыткі, запісваем дату, класная работа.

Таму што ў нас з вамі будзе сёння сапраўды класная работа!

III. Актуалізацыя апорных ведаў

– Як адзначыў прафесар Бублік, вы ўжо маеце дастаткова ведаў па тэме “Дзеепрыметнік”. Давайце ўзнавім іх!

Прыём “Лічбавы дыктант”

Кіраўнік лабараторыі: Мне так сорамна, я выпадкова забыла пароль да камп’ютара, у якім усе заданні ад прафесара Бубліка. Ці дапаможаце вы мне яго аднавіць? Тады ўважліва слухайце: я чытаю выказванне, калі яно правільнае, вы ставіце 1, калі няправільнае – нуль.

(самастойная праца ў сшытках, узаемаправерка, дэманстрацыя пароля на слайдзе)

1) Дзеепрыметнік – гэта форма дзеяслова, якая абазначае прымету прадмета паводле дзеяння. **(1)**

2) У сказе дзеепрыметнік выконвае ролю дапаўнення. **(0)**

3) Дзеепрыметнікі змяняюцца па родах, ліках і склонах. **(1)**

4) Трыванне, час, стан у дзеепрыметнікаў таксама ёсць. **(1)**

5) Дзеепрыметнікі спрагаюцца, як дзеясловы. **(0)**

6) Дзеепрыметнікавы зварот – гэта дзеепрыметнік разам з залежнымі ад яго словамі. **(1)**

7) Дзеепрыметнікавы зварот заўсёды адасабляецца. **(0)**

-У кожнага з вас атрымаўся пароль, але вы члены адной групы. Таму зверце паролі, а старшы лабарант агучыць варыянт усёй групы.

На экране: 1011010

Кіраўнік лабараторыі: Атрымалася! Малайцы, зараз мы можам смела рухацца далей!

Прыём “Усмешка”

Кіраўнік лабараторыі: Не сакрэт, што ўсмешка – гэта ключ, які адчыняе любыя замкі. А ў нас новае заданне ад прафесара: вазьміце, калі ласка, **картку 1**. Вам патрэбна адшукаць і падкрэсліць нумары з дзеепрыметнікамі і паслядоўна злучыць іх паміж сабой на малюнку.

(вучні выходзяць па чарзе да дошкі і “малююць” усмешку)

2 4 5 9 11 13

- 1) цікавіцца
- 2) **зацікаўлены**
- 3) цікавы
- 4) **узрадаваны**
- 5) **захоплены**
- 6) узрадавацца
- 7) радасны
- 8) захапляцца
- 9) **зроблены**
- 10) прачытаць
- 11) **прачытаны**
- 12) вясёлы
- 13) **вывучаны**
- 14) вывучаць
- 15) весяліцца

- Які цудоўны атрымаўся смайлік! Малайцы!

IV. Уводзіны ў новую тэму. Мэтамеркаванне

- Звярніце ўвагу, што аб’ядноўвае адзначаныя вамі дзеепрыметнікі?

(Залежны стан, прошлы час).

Кіраўнік лабараторыі: *(звяртае ўвагу класа на афішу, падчас гутаркі прымацоўвае на яе карткі, дзе адлюстравана тэма ўрока і словы: “пазнаёмімся...”, “навучымся...”, “будзем прымяняць...”)*

Сёння мы працягнем даследаваць дзеепрыметнік, падрабязна разгледзім **правапіс суфіксаў дзеепрыметнікаў залежнага стану прошлага часу -н, -ен-, -ан-, -т-**.

- Як вы думаеце, чаму вы павінны навучыцца, чым авалодаць у працэсе вывучэння дадзенай тэмы? Акрэсліце задачы сваёй дзейнасці.

1. **Пазнаёмімся** з правіламі ўтварэння і правапісу суфіксаў дзеепрыметнікаў залежнага стану прошлага часу.

2. **Навучымся** ўжываць дзеепрыметнікі залежнага стану прошлага часу ў вусным і пісьмовым маўленні.

3. **Будзем прымяняць** тэарэтычныя веды на практыцы.

Задачи ўрока на экране

V. Вывучэнне новага матэрыялу

- На пачатку любога даследавання трэба разгледзець і прааналізаваць усю неабходную літаратуру. Таму звернемся да падручніка.

1. Работа з падручнікам (с. 42 пр.74):

- Давайце прачытаем, што нам патрэбна зрабіць.

- Ад чаго ўтвараюцца дадзеныя дзеепрыметнікі? (*Ад асновы інфінітыва*).

- На што павінна заканчвацца аснова інфінітыва, каб утварыўся дзеепрыметнік з суфіксам -н-? (*На -а, -я*).

- На што павінна заканчвацца аснова інфінітыва, каб утварыліся дзеепрыметнікі з суфіксамі -ен-, -ан-? (*На зычны або на галосныя і, е, ы*).

- На што павінна заканчвацца аснова інфінітыва, каб утварыўся дзеепрыметнік з суфіксам -т-? (*На ы (!корань аднаскладовы), ну*).

- Назавіце словы, у якіх адбываецца чаргаванне гукаў у аснове.

- Што адбываецца з галоснымі і, ы, е асновы дзеяслова пры ўтварэнні дзеепрыметнікаў? (*Галосныя выпадаюць*).

- А зараз я прапаную вам пазнаёміцца з правілам на **с.42-43**.

- Ці ўсё вам зразумела?

-Што новага даведаліся, што яшчэ не абмяркоўвалі мы з вамі?

- А цяпер прапаную самастойна разгледзець схему ў **пр.75**. Карыстаючыся прыведзенай схемай, мы з вамі будзем выводзіць формулы.

Самастойная праца з матэрыялам падручніка: замацаванне тэарэтычнага матэрыялу на вучэбным тэксце падручніка с. 42-43 (самастойнае чытанне), знаёмства са схемай пр.75.

-Я называю аснову інфінітыва, вы, карыстаючыся падказкамі, якія ляжаць у вас на сталае, у групах знаходзіце патрэбны суфікс і прыводзіце прыклады.

Вывад формул, прывядзенне прыкладаў (карткі прымацоўваюцца на дошку)

...-а, -яць + **-н-**паказаны, засеяны, звязаны, прачытаны

...зычныці, ...-і, -ы, -е ць +**-ен-, -ан-**прынесены, упрыгожаны, закончаны, зроблены

...аднаскл.корань..., ...-о, -у, -ну ць +**-т-**размыты, апрануты, расколаты, зжаты

Формулы прымацоўваюцца на дошку

- Увага на экран! Запомніце! У беларускай мове ў суфіксах дзеепрыметнікаў залежнага стану прошага часу пішацца адна літара **н**: упрыгожаны, прачытаны.

На экране: упрыгожаны, прачытаны

Фізкультхвілінка

-Давайце крыху адпачнём! Прапаную вам прыём, які прыцягвае поспех і выклікае добры настрой.

па-першае, я з Пінска;

па-другое, у мяне ўсе “клас”;

па-трэцяе – усё “акей”;

па- чацвертае, я пераможца!

VI. Кантроль першаснага засваення ведаў

-А зараз давайце пяройдзем да практычнай часткі даследавання. Прапаную эксперымент (*дэманструецца мікраскоп*): неабходна ўкараніць суфіксы ў дзеепрыметнікі. Паназіраем, як прыжываюцца суфіксы -н-, -ен-, -ан-, -т- у дзеепрыметніках.

- На **картцы 2** напісаны сказы з дзеепрыметнікамі, у якія вам неабходна ўставіць прапушчаныя суфіксы і растлумачыць іх правапіс.

(калектыўная праверка).

I.1. У лагчынах блішчэлі ахопл..ныя ледзяной карою лужыны. 2. Кругом цэлыя валкі скош..ага сена. 3. Прыемна пахла нагрэ..ай за дзень сасной.

II.1. Вознікі паселі кругам каля разасла..ага на зямлі абруса. 2. Вельмі смачныя бульбяныя клёцкі, начын..ыя грыбамі. 3. Цудоўны бор абступіў невялікую абжы..ую паляну.

III.1. Асветл..ае апошнімі промнямі лісце залацілася на сонцы. 2. Прачыта..ая ў раннім дзяцінстве кніга застаецца ў памяці на ўсё жыццё. 3. Чыста вымы..ая падлога прыемна пахла.

IV. 1.Настаўнік быў вельмі ўсхваляв..ы. 2. На фоне бярозы чырванела налі..ая сокам каліна. 3. Дзеці паселі кругам каля разасла..ага на зямлі абруса.

-А зараз праверым, як прыжыліся суфіксы -н-, -ен-, -ан-, -т- у дзеепрыметніках.

Калектыўная праверка, на экране на чарзе з'яўляюцца суфіксы:

I. 1. У лагчынах блішчэлі ахопл..еныя ледзяной карою лужыны. 2. Кругом цэлыя валкі скош..анага сена. 3. Прыемна пахла нагрэ..тай за дзень сасной.

II. 1. Вознікі паселі кругам каля разасла..анага на зямлі абруса. 2. Вельмі смачныя бульбяныя клёцкі, начын..еныя грыбамі. 3. Цудоўны бор абступіў невялікую абжы..тую паляну.

III. 1. Асветл..енае апошнімі промнямі лісце залацілася на сонцы. 2. Прачыта..ная ў раннім дзяцінстве кніга застаецца ў памяці на ўсё жыццё. 3. Чыста вымы..тая падлога прыемна пахла.

IV. 1. Настаўнік быў вельмі ўсхваляв..ы. 2. На фоне бярозы чырванела налі..ая сокам каліна. 3. Дзеці паселі кругам каля разасла..ага на зямлі абруса.

- Увага! Толькі што на электронную пошту нашай лабараторыі прыйшло паведамленне, што ў хуткім часе мы будзем прымаць удзел у навукова-практычнай канферэнцыі за мяжой. Але паедзе толькі адна група, таму зараз мы праверым, як вы ўмеце хутка мабілізаваць свае веды па тэме і аператыўна выконваць заданне.

VII. Замацаванне вывучанага матэрыялу

- Прапаную эстафету “**Утварыць. Запісаць. Паспець**”. На дошцы для кожнага лабаранта па групах дадзены дзеясловы, неабходна ўтварыць ад іх дзеепрыметнікі, выдзяляючы ў іх суфіксы.

На дошцы:

намаляваць	паказаць	стрымаць	збіць
зачараваць	зжаць	упрыгожыць	засушыць
звязаць	зламаць	зрабіць	стварыць
пасеяць	утварыць	выдзеліць	пакінуць
вымыць	накрыць	абagrэць	накарміць
спісаць	прынесці	прачытаць	закрыць
выказаць	вышыць	убачыць	падабраць

Калектыўная ўзаемаправерка, вызначэнне пераможцы.

Прыём “Знішчы вірус”.SOS! У нашай лабараторыі з’явіліся **вірусы**, якія пашкодзілі дзеепрыметнікі. І гэта перашкаджае далейшаму даследаванню. Неабходна хутка знішчыць вірусы, каб працягваць працу далей. Запішыце дзеепрыметнікі, якія адпавядалі б наступным схемам(**на экране**):

з вез , ..садж .. ыя,.. нес ен ы,

Калектыўная ўзаемаправерка.

Прынесены (аднесены, нанесены, занесены, знесены),пасаджаныя (высаджаныя, засаджаныя), звезены.

- **Прыём “Перакладчыкі”**.І зноў на электронны адрас лабараторыі прыйшло паведамленне. Калегі з Расіі просяць дапамагчы перакласці дзеепрыметнікі з рускай мовы на беларускую. Працуеце на картцы 3, пішаце сваё прозвішча і імя і здаеце на праверку.

Картка 3

купленный - куплены

смазанный - змазаны

скошенный - скошаны

прочитанный - прачытаны

засеянный - засеяны

принятый - прыняты

организованный - арганізаваны

открытый- адкрыты

расформированный– расфарміраваны

увиденный – убачаны.

Карткі збіраюцца настаўнікам.

VIII. Падагульненне і сістэматызацыя вывучанага

- І зноў нас чакае заданне ад прафесара Бубліка. Увага на экран! Вам патрэбна знайсці чацвертае лішняе слова і патлумачыць свой выбар.

Прыём “Знайдзі чацвёртае лішняе”

1) З’едзены, забелены, упрыгожаны, прынесены.

2) Паламаны, пасаджаны, народжаны, запрошаны.

3) Звязаны, змалочаны, адбіты, сабраны.

IX.Рэфлексія. Падвядзенне вынікаў урока

- А зараз надыхоў час падвесці вынікі нашай работы. Спадзяюся, што сённяшнія заняткі ў творчай лабараторыі былі для вас цікавымі і пазнавальнымі.

Зварот да задач урока на экране.

- На пачатку ўрока мы паставілі задачы. Давайце прааналізуем, ці рэалізавалі мы іх падчас урока.

Выказванні вучняў.

Прыём “Фотаздымак”

Прафесар Бублік вельмі чакае справаздачи з сённяшняй працы ў лабараторыі. Давайце зробім сумеснае фота і прыдумаем да сённяшніх заняткаў хэштэгі, па якіх прафесар Бублік зможа нас хутка знайсці ў сацыяльных сетках. Для хэштэгаў выкарыстоўвайце спалучэнні “Прафесар Бублік”, “творчая лабараторыя”, “мы” і дзеепрыметнікі з “Усмешкі”(*картка1: зацікаўлены, захоплены, узрадаваны, задаволены, выкананы, адпрацаваны*).

Работа ў групах.

X.Выстаўленне і каменціраванне адзнак (усе атрыманыя падабайкі прымацоўваюцца да падставак і падлічваюцца).Каманда-пераможца запрашаецца ў госці да прафесара Бубліка!

- Я праверу вашы пісьмовыя работы і на наступным уроку вы ўсе атрымаеце адзнакі.

XI. Інструктаж да выканання дамашняга задання

§9, пр.80 (*спісаць, утварыўшы ад дзясловаў, што ў дужках, патрэбныя дзеепрыметнікі, абазначыць суфіксы*)